

Horváth Attila

Témavezető: Navracsics Tibor

VÁLTOZATOK AZ (IN)STABILITÁSRA: (ÁT)ALAKULÓBAN A CSEH ÉS A SZLOVÁK PÁRTRENDSZER

Csehországban és Szlovákiában az elmúlt két évben három parlamenti választásra került sor: 2010-ben mindkét államban voksoltak, Szlovákiában pedig – a Radičová-kormány tavaly őszi bukása miatt – 2012 márciusában előrehozott választásokat tartottak. A három erőpróba jelentős kihatással volt a cseh és a szlovák pártrendszerre: régi pártok gyengültek meg látványosan (vagy éppen estek ki a parlamentből), és ezzel párhuzamosan új formációk jelentek meg a törvényhozásban.

Jelen tanulmányban a két ország pártrendszerének rövid felvázolása után arra keresem a választ, hogy a három választás mennyiben járt az erőviszonyok átrendezésével, különösen a pártrendszer stabilizációja és koncentrációja szempontjából.

Előzmények

Bár Csehszlovákia közjogilag csak 1993. január 1-jén bomlott fel, a pártosodás szintjén már évekkel korábban megindult a két tagállam eltérő irányú fejlődése. Az 1989 őszen alapított két vezető ellenzéki mozgalom (Csehországban a Polgári Fórum, Szlovákiában a Nyilvánosság az Erőszak Ellen) nem sokkal az 1990-es választási győzelmek után a belső differenciálódás útjára lépett és 1992-re mindkét erő részeire hullott szét.¹ Az 1992. júniusi választásokon az is bebizonyosodott, hogy a két tagállam két markánsan különböző pártstruktúrát értelt ki, és e pártoknak „*immár nincs közös országuk*”.² Ezt követően pedig a két ország pártrendszere látványosan eltérő utat járt be az elmúlt két évtizedben.

¹ HAMBERGER 2004, 86. o.

² KÁRPÁTI 1993, 334. o.

1. Csehország

A politikai elemzők Csehország esetében már a kilencvenes évek közepétől arra mutattak rá, hogy a rendszerváltást követően a pártrendszer konszolidációja meglepő gyorsasággal következett be.³ Mindez leginkább abban nyilvánult meg, hogy a jobbközép és a balközép oldal is mindössze néhány év alatt stabilizálódott: előbbi vezető ereje a – Polgári Fórum egyik utódjaként létrejövő – Polgári Demokrata Párt (ODS) lett, míg a másik oldalon a Cseh Szociáldemokrata Párt (ČSSD) bizonyult a legsikeresebb erőnek. Kiemelendő, hogy 1996-tól kezdve – a klasszikus politikai váltógazdaság elveinek megfelelően – minden egyes választás rendre ezen két párt között dőlt el. A konszolidációra további bizonyítékot jelentett, hogy a pártok sorrendjében a harmadik és a negyedik helyet is ugyanazon pártok szerezték meg. Az előbbi két nagy pártot – legalábbis a legutóbbi választásokig – minden alkalommal a kommunisták (Cseh- és Morvaország Kommunista pártja – KSČM) követték, míg a negyedik pozíció a kereszténydemokratáknak (Kereszténydemokrata Unió-Csehszlovák Néppárt – KDU–ČSL) „járt”. A pártrendszer kiforrottságának további bizonyítékaul szolgált annak viszonylagos zártsága: 1996-tól egészen 2010-ig mind a parlamentbe újonnan bekerülő, mind az onnan kieső pártok száma alacsony volt, vagyis az előbbi négy meghatározó erő mellett újabbak nem tudtak tartós parlamenti pozíciót kiharcolni. A pártok effajta állandósága együtt járt az összevont választói illékonyosság relatíve alacsony voltával, ami 1996-ot követően 18-20 % körül stabilizálódott. Ezzel párhuzamosan a pártrendszer viszonylagosan koncentrált volt: az effektív pártok száma a parlamentbe bejutott pártok esetében 2,2-3,5 között, a választásokon induló pártoknál pedig 2,5-5,5 között mozgott. A viszonylagosan alacsony értékek főként annak köszönhetőek, hogy az ODS és a ČSSD 1996 óta együttesen a szavazatok 55-67 %-át szerezte meg.

Összességében elmondható, hogy a cseheknel a demokrácia egy simább és gyorsabb konszolidációja ment végbe, ami által Csehország a posztkommunista térség egyik mintaállamává vált.⁴

³ Pl. KRAUSE 1996., FITZMAURICE 1998. A cseh és a szlovák pártrendszer stabilizációjának és koncentrációjának átfogó bemutatására ld.: HORVÁTH 2008. A forrás nélküli adatok minden esetben az utóbbi munkából származnak.

⁴ Vö. PRIDHAM 2009, 268. o.

2. Szlovákia

A szlovák átalakulást – Csehországtól eltérően – alaposan megterhelte az etnikai-nyelvi heterogenitás és a nemzetépítés problémája, ami a rendszerváltást követően az 1998-ig tartó, a kilencvenes évek fejlődését alapvetően meghatározó, az országot a demokratikus fejlődéstől és az európai integrációtól látványosan eltérítő Mečiar-korszak vette kezdetét. Mindez azt vonta maga után, hogy a kilencvenes években a „mečiarizmus”/„antimečiarizmus” ellentét vált a pártrendszert szervező elvvé, amely megfeleltethető a kormányzási módok és a politikai stílus kapcsán kialakult populista-nacionalista-autoritárius / demokrata törésvonalnak. Hloušek és Kopeček a bő egy évtizedig fennálló törésvonal három fázisát különbözteti meg, úgy mint kialakulás (1991-1994), eszkalálódás (1994-2000) és – Mečiar bukását követően – erodálódás (2000-).⁵ Ezzel párhuzamosan az ezredforduló tájékán megváltozott a pártok közötti verseny jellege, és a pártrendszer domináns törésvonala az autoritárius/demokratikus helyett ma már sokkal inkább a bal/jobbszembenállás. Ennek okaként elsősorban a jobbközép Dzurinda-kormányok (1998–2002 és különösen 2002-2006) által folytatott neoliberális reformpolitika jelölhető meg, amely a politikai verseny hangsúlyait a gazdasági kérdésekre helyezte, és amellyel szemben – a Smer révén – logikusan merült fel egy baloldali-szociáldemokrata alternatíva életre hívása.⁶

A pártrendszert – a csehországihoz képest – egy sokkal nagyobb fokú instabilitás és a koncentráció jóval alacsonyabb szintje jellemezte. Az összevont választói illékonyság jóval 20 % feletti volt (2002-ben 37,9-cel tetőzött), a parlamentbe újonnan be- és kikerülő pártok száma mindvégig magasnak bizonyult.⁷ A pártrendszer koncentrációja a csehnél jóval alacsonyabb szintet ért el: az effektív pártok száma a parlamentbe bejutott pártok esetében kb. 4-6 között mozgott, a választásokon induló pártokra vetítve pedig 5,3-8,9 volt ez az érték. A mindenkori legnagyobb két párt – amelyek kiléte egyébként 1990 és 2006 között választásról választásra változott! – csak a szavazatok 45-53 %-át szerezte meg (de 2002-ben mindössze 34,6 %-ot).

⁵ HLOUŠEK-KOPEČEK 2005, 17-19. o.

⁶ RYBÁŘ 2003, 39. o.

⁷ 1992 óta eddig az összes választáson került be új párt a parlamentbe, és – 1994 kivételével – mindig volt kieső párt is

Csehország és a 2010-es „földrengés”

„Ez a választás egy politikai földrengés volt; mondhatni kő kövön nem maradt” – értékelte a cseh államfő a 2010. május végi eseményeket.⁸ Amint arra Václav Klaus szavai is rávilágítottak, Csehországban a 2010-es választás az elmúlt két évtized egyik legkomolyabb átrendeződését hozta magával. A pártrendszer stabilitását és koncentrációját mérő valamennyi indikátor látványos kilengést produkált, így aztán nem túlzás földrengésszerű változásokról⁹ beszélni – legalábbis a korábban viszonylagos stabilitással rendelkező cseh pártrendszer esetében biztosan nem. A közel egy évig (!) tartó, szokatlanul intenzív kampányt¹⁰ követően a politikai erőviszonyok tavalyelőtti átrendeződése az alábbiakban foglalható össze:

1. Az elmúlt két évtized két meghatározó pártja, az ODS és a CSSD markáns visszaesést szenvedett el: a polgári demokraták a 20,2 %-kal történelmük leggyengébb eredményét érték el, de a szociáldemokraták által megszerzett 22,1 % is a legalacsonyabbnak minősült 1992 óta.

2. A parlamentbe bejutott két új párt, ami különösen annak fényében jelent markáns változást, hogy a 2010-est megelőző négy választás során – azaz közel másfél évtized alatt! – is pontosan ugyanennyi pártnak sikerült újonnan bekerülni a törvényhozásba. Kiemelendő továbbá, hogy a két új erő együttesen a szavazatok több mint negyedét szerezte meg, azaz rögvest 10-15 % feletti középpárti jelleggel debütáltak a parlamentben. A TOP 09 16,7 %-os eredménye egyben azt is jelentette, hogy a kommunisták elvesztették az 1996 óta biztosan tartott harmadik helyüket a pártok erősorrendjében.

3. Végezetül két párt, a kereszténydemokraták és a zöldek (SZ) kiesését kell megemlíteni. Amíg utóbbiak csak 2006-ban váltak parlamenti párttá, a KDU-ČSL közel száz éves múltra tekint vissza és a rendszerváltás óta folyamatosan tagja volt a törvényhozásnak.

Az iménti változásokat az összevont illékonyági indexre leképezve egy kiemelkedően magas, 37,7-es értéket kapunk. Ez nem hogy csak a kilencvenes évek első felében mért értékeknél is nagyobb, hanem egyúttal az 1998-2006-os adatoknak mintegy duplája.

⁸ Interjú Václav Klaus köztársasági elnökkel. Ld.: http://www.lidovky.cz/jak-vidi-volby-prezident-klaus-v-cesku-nezustal-kamen-na-kameni-pv6-/ln_domov.asp?c=A100531_193942_ln_domov_tsh

⁹ Ld. pl.: HANLEY 2012

¹⁰ A 2009. márciusi kormánybuktatást követően – egy szakértői kormány felállításával mellett – a pártok egy őszi előrehozott választásokban állapodtak meg, ám egy alkotmánybírói döntést követően erre csak a ciklus végén, 2010. májusban kerülhetett sor. A kampányra ld.: HAMBERGER 2010, 6-12. o. és HARTL 2011, 66-70. o.

A meghatározó változások a pártrendszer koncentrációjára is erőteljes kihatással voltak: az effektív pártok száma a parlamenti pártok szintjén a 2006-os 3,1-ről 4,5-re nőtt; a választásokon induló pártokra vetítve pedig még szembetűnőbb a változás: 3,9 helyett 6,8 – mindkét érték a legmagasabb 1992 óta. A két legnagyobb pártra leadott szavazatok arányának változása szintén jól illusztrálja a tavalyelőtti választások rendkívüli jellegét: az ODS és a CSSD együttesen is mindössze a szavazatok 42,3 %-át szerezte meg, amely a kétpólusú verseny kilencvenes évek közepi stabilizálódása óta messze a legalacsonyabb támogatottságot jelenti (összevetve a 2006-os 67,7 %-kal, még plasztikusabb a változás.) Végezetül nem kevésbé látványos az elveszett szavazatok arányának alakulása: „természetesen” ez az indikátor is szélsőségesen magas értéket produkált. A szavazatok közel egyötöde (egész pontosan 18,9 %-a, szemben pl. a legutóbbi 6 %-kal) olyan pártokra lett leadva, amelyek az 5 %-os parlamenti küszöb alatt maradtak. Az utóbbi indikátor magas voltáról arra lehet következtetni, hogy a szavazók egy tekintélyes része azon az áron is a kisebb (és tipikusan újonnan létrejött) pártokat támogatta, hogy reális esély volt arra, hogy szavazata – legalábbis mandátumként – nem fog hasznosulni.¹¹

Amennyiben az erőviszonyok markáns átrendeződésének okait kívánjuk felvázolni, elsőként arra választ keresni, hogy milyen tényezők állnak (álltak) a pártrendszer – az fentebb körvonalazott – nagyfokú stabilitása mögött. Deegan-Krause és Haughton – néhány hónappal a 2010-es választások előtt (!) publikált tanulmányában – az alábbiakban foglalja össze a cseh pártrendszer kiforrottságának okait.¹²

1. A pártok közti versenyben messze a klasszikus társadalmi-gazdasági dimenzió a meghatározó;¹³ az egyéb tagoltságnak (etnika, nyelvi, vallási stb.) elenyésző a szerepe.

2. A négy „rég”i” párt (ODS, ČSSD, KSČM, KDU-ČSL) mindegyikéről elmondható, hogy programatikus, koherens ideológiával és értékrendszerrel bíró párt – szemben az utóbbi évtizedekben számos országban felbukkanó „projektjellegű” pártokkal.¹⁴

3. A két nagy párt rendkívül hatékonyan alkalmazta a politikai marketing eszközeit, ami lehetővé tette számukra, hogy a „szorult” helyzetekből is képessé váljanak kilábalni. Bár az elmúlt két évtizedben egyik pártot sem kerülték el a botrányok, a

¹¹ HARTL 2011, 72. o.

¹² DEEGAN-KRAUSE – HAUGHTON 2010.

¹³ Ezt kiválóan illusztrálják a 2010-es kampány főbb témái: az államadósság és a költségvetési egyensúly. Az ODS – jobbközép konzervatív-liberális hagyományoknak megfelelően – a „költségvetési felelősség kormánya” szlogennel kampányolt, míg a szociáldemokratáknál jóval erősebbek voltak a szociális hangsúlyok (pl. szegények támogatása, igazságosabb adórendszer). Ld.: HAMBERGER 2010, 8-10. o.

¹⁴ Bár a szerzők nem utalnak erre, véleményem szerint a VV az utóbbi kategória mintapéldája lehet

professzionálisan felépített – és nemritkán meglehetősen agresszív – választási kampányaik révén képesek voltak a „visszaerősödéésre”.

4. A fentiekkel párhuzamosan a versenybe újonnan belépő pártok meglehetősen kis szerepet játszottak.

A 2010-es átrendeződést követően magától értetődő a kérdés: mi történt, ami a fenti, a pártrendszer stabilitását „garantáló” tényezőket felülírta? Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a szokatlanul magas összevont választói illékonyság valamennyi parlamenti erő esetében a támogatottság csökkenését jelentette, azaz – amint azt az 1. táblázat illusztrálja – az öt párt egyike sem tudott profitálni a szavazatok fluktuációjából; ehelyett – a kommunisták által realizált enyhébb visszaesés kivételével – szavazótáboruk harmadát-felét elvesztették. A táblázatból is az is világosan kitűnik, hogy a 2006–2009 között működő hárompárti koalíció (ODS, KDU-ČSL, SZ) résztvevői jóval nagyobb szavazatvesztést szenvedtek el, mint az ellenzéki pártok.¹⁵

Párt	Szavazatarány		Szavazatváltozás 2006-hoz képest	
	2006-ban (%)	2010-ben (%)	százalékpontban	százalékban
ODS	35,4	20,2	-15,2	-42,9
ČSSD	32,3	22,1	-10,2	-31,5
KSČM	12,8	11,3	-1,5	-11,7
KDU-ČSL	7,2	4,4	-2,8	-38,9
SZ	6,3	2,4	-3,9	-61,9

1. táblázat

A parlamenti pártok szavazatvesztésének aránya a 2010-es cseh választásokon¹⁶

A parlamenti pártok „kollektív büntetése” egy markáns különbség a 2010-es hazai, illetve a 2010 és 2012-es szlovákiai választásokhoz képest, hiszen az utóbbi esetek mindegyikében volt egy-egy parlamenti párt (a Fidesz és a Smer), amelyik – természetesen a törvényhozásba újonnan bekerülő pártok mellett – egyértelmű haszonélvezője volt a választói illékonyságnak. Mindebből pedig az következik, hogy a „földrengés” okainak kutatásakor mindenekelőtt az új pártokra kell fókuszálni, és választ kell keresni arra a kérdésre, hogy milyen tényezők segítettek az új erők eredményes szereplését? Megítélésem szerint a magyarázat számos ok eredőjében rejlik, és leginkább a „keresleti–kínálati” oldal egymásra találásában ragadható meg.

¹⁵ A részletesebb számításokra ld.: ŠEDO 2012, 10. o.

¹⁶ Forrás: saját számítások a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (<http://www.volby.cz>) alapján

A keresleti oldalon azt kell kiemelni, hogy a kormánypártokkal szembeni protesthangulat átgyűrűzött a többi parlamenti pártra is, és a rekordhosszúságú kampánynak – nyilvánvalóan nagyrészt az új pártok által generáltan – mindvégig volt egyfajta *status quo*-ellenes jellege. Mindez elsősorban a két nagy – a hatalomban egymást két évtizede váltogató – pártot érintette hátrányosan, hiszen a már a választások előtt egyértelmű volt, hogy a kimenetel egyben az OSD és a CSSD elmúlt 20 évről alkotott ítéletként is felfogható.¹⁷ Nem elhanyagolható körülmény, hogy Csehországot 1996-tól egészen a 2010-es választásokig az elhúzódó kormányalakítások, a stabil többséggel rendelkező kormányok hiánya és a gyakori kormányváltások jellemezték,¹⁸ amely nyilvánvalóan növelte a régi pártokkal szembeni ellenszenvet. Ráadásul a polgári demokraták és a szociáldemokraták által bemutatott szokatlanul agresszív és intenzív, negatív és személyeskedő hangvételű kampány a két nagy párt esetében egyértelműen kontraproduktívnak minősült.

Rátérve a kínálati oldalra, a fenti körülmények nagyban hozzájárultak az új pártok kiemelkedően jó szerepléséhez. A kereszténydemokrata pártból 2009-ben kiszakadt TOP '09 bázisát minden bizonnyal a korábbi jobbközép pártoktól elfordult, a gazdasági liberalizmus iránt fogékony, EU-párti¹⁹ választók alkották.²⁰ A VV viszont egy bizonytalanabb ideológiai kontúrokkal rendelkező, esetenként populistá hangvételű párt, amely – különösen szervezete és bizonyos módszerei révén – nagyobb újszerűséget jelentett, mint a TOP '09.²¹ Az újonnan megjelenő pártok egyébként kampánystratégiájukat nem kis részben a „politikai dinoszauruszok” eltávolításának hangsúlyozására építették, utalva a két nagy párt „reciklált” politikusaira.²² Ugyanakkor fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a markáns protest-

¹⁷ HARTL 2011, 70. o.

¹⁸ A stabil többség hiányának okaira és körülményeire ld.: GABAL 2007, 68-69. o. és HORVÁTH 2008, 260. o. Illusztrációként: a 2006-os választásokat követően 7 hónapra volt szükség a három párti koalíció megalakulásához, amelyet végül az ötödik (!) bizalmatlansági indítvány buktatott meg 2009-ben.

¹⁹ Kiemelendő, hogy a TOP '09 EU-pártiságával szemben az ODS jóval kritikusabb az Unióval szemben, amit az is bizonyít, hogy az Európai Parlamentben az „eurorealista” Európai Konzervatívok és Reformisták (ECR) frakció tagja.

²⁰ Amit arra HANLEY rámutat (2010, 116. o.), a TOP '09 a politikai tér azon szegmensében („liberális centrum”) próbálkozik, ahova korábban a Polgári Demokratikus Szövetség (ODA), a Szabadság Unió (US) és a Zöld Párt is pozicionálta magát. Ezen pártok egyébként többnyire egy ciklus után kiestek a Képviselőházból.

²¹ Az „új párt” fogalmának alapos körüljárására, valamint a TOP '09 és a VV ilyen szempontú elemzésére ld.: HANLEY, 2012. Itt kell azt is megjegyezni, hogy a TOP '09-en és a VV-n kívül két további, szintén új párt állt közel a bejutáshoz: a balközép Polgári Jogok Párta – Zemanovci (SPOZ) 4,33 %-ot, a populistá Szuverenitás pedig 3,67 %-ot ért el.

²² HAMBERGER 2010, 13. o.

hangulat még csak részben sem egy vagy több szélsőséges párt felfutásában csapódott le, ami éles kontrasztban áll a magyar pártrendszer 2010-es átrendeződésénél tapasztaltakkal.²³

Szlovákia – instabil pártok, stabil blokkok?

Szlovákiában a 2010-es választások – 2006-hoz hasonlóan – a Smer főlényes győzelmét hozták. Ennek ellenére *Robert Fico* nem láthatott hozzá a második kormányzati ciklusának, ugyanis – elégséges számú koalíciós partnerek híján²⁴ – az ellenzék vezető pártjának politikusa, *Iveta Radičová* kapott kormányalakítási megbízást. (A választásokon győztes párt ellenzéki szerepbe kerülése egyébként 2010-ben nem volt újdonság Szlovákiában: a forгатókönyv 1998-ban és 2002-ben is hasonló volt, hiszen a Mečiár-féle HZDS – a széleskörű ellenzéki összefogásból adódóan – a győzelem dacára sem alakíthatott kormányt.) Szűk két évvel később, immár sorozatban harmadik alkalommal, ismét a Smer győzedelmeskedett, ám ezúttal – először Szlovákia történetében – a parlamenti mandátumok abszolút többségét is sikerült megszerezni.

A pártrendszer szintjén a két választás menetrendszerűen jelentős átrendeződésekkel járt, így elmondható, hogy a szlovák pártrendszer – legalábbis az egyes pártok szintjén – a stabilitásnak továbbra is kevés jelét mutatja. Az összevont illékonyság továbbra is magas, azaz a választók nagy arányban változtatják meg politikai preferenciájukat. A 2010-es 30,3-as érték a második legnagyobb volt a rendszerváltás óta – főként a két új párt (az SaS és a Híd-Most) meglepően jó szereplésének köszönhetően. 2012-re aztán 25,8-ra csökkent az összevont illékonyság, ami még így meglehetősen magas, hiszen azt jelenti, hogy kevesebb mint két év alatt megközelítőleg a választók egynegyede változtatta meg politikai preferenciáit. A magas volatilitási mutató legnagyobb „tétele” a két korábbi kormánypárt, az SDKÚ és az SaS jelentős, 9,3, illetve 6,3 %-os szavazatvesztése (előbbi szavazóinak mintegy háromötödét, utóbbi pedig felét veszttette el 21 hónap alatt).²⁵ Ezen kívül

²³ A választásokon induló szélsőséges pártok közül a romaellenességéről ismert neonáci karakterű Szociális Igazságosság Munkáspártja (DSSS) érte el a legjobb eredményt – mindössze 1,14 %-ot. A szélsőjobbaldali pártok egyébként – különösen a kilencvenes évek vége óta – marginális szerepet játszanak a cseh pártrendszerben. Erről részletesebben ld.: MAREŠ 2011.

²⁴ A két korábbi koalíciós partner közül a Mečiár-féle LS-HZDS kiesett a parlamentből, Slota SNS-e pedig a korábbi 20 helyett mindössze 9 mandátumot szerzett

²⁵ A pártrendszer 2012-es átrendeződésében nyilvánvaló szerepe volt a főként a jobbközép pártokat érintő ún. Gorilla-botránynak, ám amint arra DEEGAN-KRAUSE és HAUGHTON

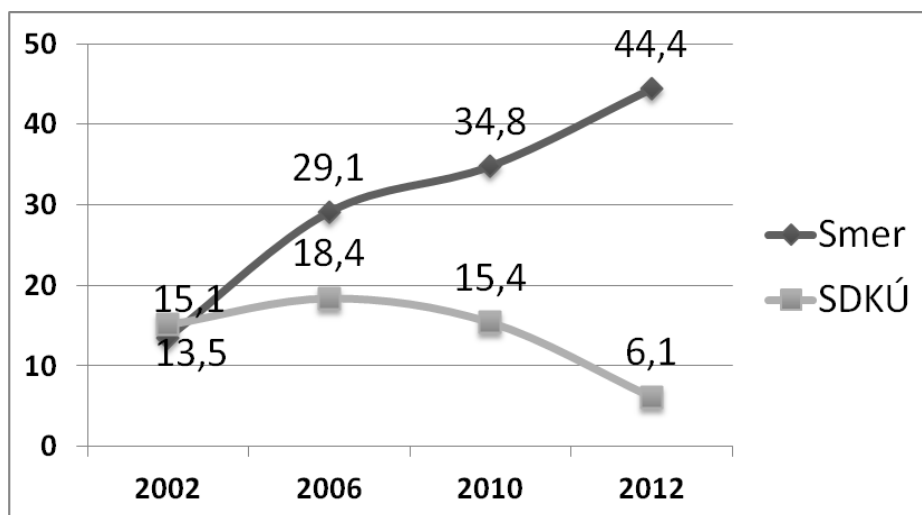
érdekes még a HZDS 3,4 %-os gyengülését megemlíteni, ami egyben azt is jelentette, hogy a '90-es évek meghatározó pártja a 2010-es kiesés után újabb mérföldkőhöz érkezett az enyészet útján, hiszen a legutóbbi választások óta az 1 % alatti léttel is meg kell barátkoznia. A szavazatvándorlás legnagyobb – és lényegében az egyetlen – nyertese a Smer volt, amely 44,4 %-os eredménye két szempontból is kiemelkedő. Egyrészt ilyen mértékű támogatottságot eddig egyetlen párt sem ért el Szlovákiában,²⁶ másrészt ez a szavazatarány nemzetközi mércével mérve is kiemelkedőnek számít.²⁷

A 2012. márciusi választási eredmények a pártrendszer további koncentrálódását mutatták – mind a választási, mind a parlamenti pártok szintjén. A 4,4-es (választásokon induló pártok) és a 2,9-es (parlamentbe bejutó pártok) érték a legalacsonyabb a rendszerváltás óta. Ugyanakkor arra is rá kell mutatni, hogy a pártrendszer makroszintű koncentrálódásával párhuzamosan – nem kis mértékben paradox módon – egyfajta növekvő fragmentáció is kiolvasható a választási eredményekből: a hagyományosan sokszínű jobboldal 2012-re minden korábbinál töredezettebbé vált. Azzal, hogy a politikai paletta tág értelemben vett jobboldalán öt parlamenti és – a Magyar Koalíció Pártja révén – egy további jelentősebb parlamenten kívüli, kb. 4-9 %-os támogatottságú párt osztozik, világosan mutatja a szlovák pártrendszer aszimmetrikus jellegét. Az SDKÚ minden korábbinál gyengébb, 6,1 %-os eredménye egyben azt is jelenti, hogy az egykori kormánypárt igen távol került a váltópárti esélyektől. Meglátásom szerint hat-nyolc évvel ezelőtt még reális esély volt arra, hogy Szlovákiában a balközép–jobbközép jellegű kétpólusú verseny a Smer és az SDKÚ dominanciájával tartósodjon (pl. az MSZP-Fidesz vagy a ČSSD-ODS versengés mintájára), ám legkésőbb a 2010-es választásokra világossá vált, hogy a két párt támogatottságát tekintve nincs egy súlycsoportban.

(2012) rámutat, a Radičová-kormány már nem sokkal hivatalba lépése után – azaz jóval a botrány kirobbanása előtt – elvesztette a szavazók többségének bizalmát

²⁶ Azt megelőző legjobb eredmény a HZDS 37,3 %-os eredménye volt 1992-ben

²⁷ Amennyiben pl. áttekintjük a négy visegrádi államban 1990 óta megtartott összesen 28 parlamenti választást, ennél mindössze két jobb eredményt találunk: Csehországban a Polgári Fórum (OF) 1990-ben 49,5 %-ot, Magyarországon a Fidesz 2010-ben 52,7 %-ot ért el

1. ábra

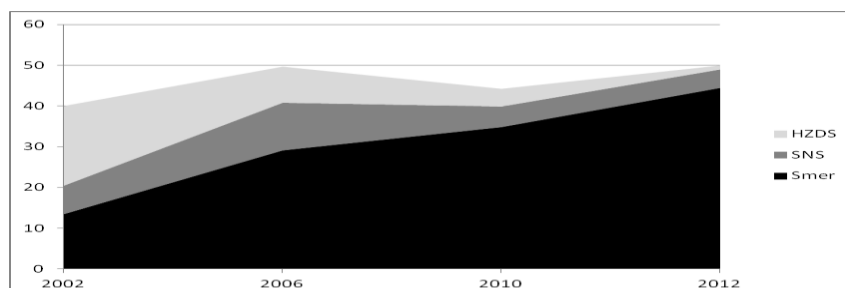
Az SDKÚ és a SMER szavazatarányának változása Szlovákiában (2002-2012)

A pártrendszer turbulenciájának megértéséhez az ezredforduló utáni szlovák pártrendszert két többé-kevésbé jól elkülöníthető blokkra kell bontani, majd az ezen blokkokon belül végbemenő változásokat szükséges elemezni. A két blokkot – némi leegyszerűsítéssel – a következőképpen nevezhetjük el:

- populista blokk, amelybe az 1998-as és a 2002-es ciklus ellenzéki pártjai tartoznak, vagyis a nacionalista-autoriter HZDS és SNS, és a pályáját a baloldali populizmus jegyében indító Smer sorolható;
- jobbközép blokk, amely mindenekeelőtt az előbbi blokk ellenpólusaként működő SDKÚ-t, valamint a 2002-es és 2010-es koalíciós partnereit (KDH, MKP, ANO, illetve SaS, Híd-Most) foglalja magába (továbbá – tekintve, hogy a SaS-ból vált ki – az OLaNO-t).

Ezt követően azt szükséges számba venni, hogy az egyes blokkokon belül milyen mozgások történtek az elmúlt 10 évben. Elsőként az szögezhető le, hogy a populista oldalon 2002 óta markáns átrendeződés történt az erőviszonyok között. Amint azt a 2. ábra illusztrálja, a Smer nemhogy csak választásról választásra javított az eredményén, hanem fokozatosan bekebelezte a korábbi meghatározó populista erők (egyben a 2006-os koalíciós partnerek) szavazóit.²⁸

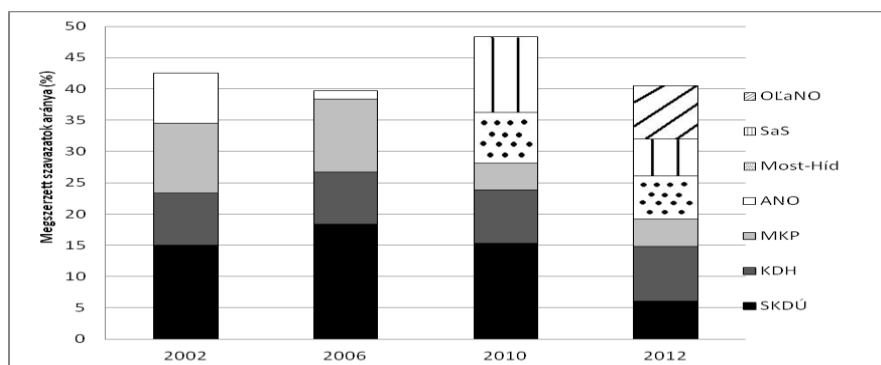
²⁸ A bekebelezési teória alátámasztására ld.: GYÁRFÁŠOVÁ et al. 2010., KRIVÝ 2011, 126-127. o., UČEŇ 2011, 87. o. és DEEGAN-KRAUSE – HAUGHTON 2012a, 225. o.

2. ábra

A HZDS, az SNS és a Smer által megszerzett szavazatok kumulatív arányának változása 2002 és 2012 között²⁹

Az ábráról még egy fontos következtetés levonható: bár a populista blokkon belül alaposan megváltoztak az erőviszonyok, 2002 óta a blokk abszolút támogatottsága egy szűk sávban, 40 és 50 % között.³⁰ Ezzel párhuzamosan a jobbközép blokk össz támogatottsága hasonló képet mutat, 40 és 48 % között ingadozott. A politikai paletta ezen térfele azonban lényegesen összetettebb változásokat produkált az elmúlt évtizedben. Egyrészt a jobboldal egyértelműen fragmentáltabb képet mutat, másrészt pedig közel sem beszélhetünk egy Smer-szintű dominanciáról, ugyanis ezen a térfelelen – a 3. ábrán illusztrálva – több közepes és kisebb párt osztozik.

3. ábra

A jobbközép pártok által megszerzett szavazatok arányának változása Szlovákiában 2002 és 2012 között³¹

²⁹ Forrás: saját számítások a Szlovák Statisztikai Hivatal honlapja (<http://portal.statistics.sk>) alapján. 2002-re az SNS és a belőle kiszakadt PSNS eredményeit összegeztem.

³⁰ Vö. GYÁRFÁŠOVÁ – KRIVÝ 2007, 91-92. o. és DEEGAN-KRAUSE 2012b.

³¹ Forrás: ld. a 29-es lábjegyzetet. Ugyanakkor az OLaNO jobbközéphez való tartozás erősen vitatható; az ábrán inkább csak pragmatikus okokból tüntettem fel ezt a pártot

Amint látható, az SDKÚ 2006-os bő 18 %-a volt a legjobb eredményt, amit jobbközép párt el tudott érni az elmúlt egy évtized négy választásán.³² Ugyanakkor az is kitűnik, hogy az SKDÚ-t jelképező fekete oszlop mérete 2006 óta csökken, ám az oldalt egyértelműen domináló párt nem „nőtt ki”. A legutóbbi választásokon a KDH kapta a második legtöbb szavazatot (és a legtöbbet a jobbközép blokkban), de a kereszténydemokraták 8,9 %-os szavazataránya – ami alig tér el a korábbi eredményeiktől – azt mutatja, hogy az SDKÚ tavaszi összeomlásból nem tudtak profitálni. Mindez főként szavazóbázisuk végességére és a lagymatag kampányukra vezethető vissza; így és a jobboldal vezető erejének legfeljebb viszonylagos értelemben tekinthetőek, de egy ODS-szintű meghatározó dominanciával közel sem rendelkeznek.³³ A jobboldal töredezettsége jelentős kihatással van a kormányzásra: az eddigi három jobbközép kormány (1998, 2002, 2010) mindegyike négypartii koalíció volt. Mindez persze minden alkalommal részben kényszer szülte megoldás volt, hiszen csak az ilyen széles összefogás révén nyílt lehetőség kormányra kerülni és a másik oldal vezető erejét (1998, 2002: HZDS, 2006: Smer) ellenzékbe szorítani. A koalíciós pártok nagy száma és az ideológiai heterogenitás ugyanakkor hátrányosan érintette a kormányzás stabilitását.³⁴

A jobboldal fragmentáltságához vezető okok tárgyalása meghaladná jelen tanulmány kereteit, így ezúttal csak két releváns összefüggésre utalok. Egy nagyobb jobboldali párt kialakulását egyrészt a pártrendszer etnikai vetülete is nehezíti: az MKP tartósan 10 % körüli eredményei, majd 2010-ben, illetve 2012-ben az MKP és a Híd–Most által együttesen megszerzett 11–12 % tekintélyes részt hasít ki a jobboldali blokkból.³⁵ Másrészt a többségi elvet teljesen nélkülöző, meglehetősen arányos szlovák választási rendszert kell megemlíteni,³⁶ amelynek köszönhetően a kisebb pártok is eredményesen mérettethetik meg magukat, és így az ösztönzőleg hat a politikai innovációra.

Összegzés

Dacára a több mint négy évtizeden át létező közös államalakulatnak, a cseh és a szlovák pártrendszer igen eltérő utat járt be a rendszerváltást követően. Ez annak

³² A rendszerváltás óta egyébként az 1997-ben öt párt összeolvadásából létrejövő (majd 2002-ben felbomló) SDK (Szlovák Demokratikus Koalíció) érte el a legjobb eredményt a jobbközép oldalon, 1998-ban 26,3 %-ot

³³ DEEGAN-KRAUSE – HAUGHTON 2012b.

³⁴ A 2002-es és a 2010-es koalíció sem tudta kitölteni a négyéves mandátumát

³⁵ GYÁRFÁŠOVÁ 2003, 123. o.

³⁶ Vö. FÁBIÁN 1999, 116. o.

fényében nem meglepő, hogy a két függetlenné váló állam különböző kiindulópontokkal vágott neki a demokratikus konszolidációnak. Az eltérő kiindulópontok természetesen a formálódó pártrendszerre is rányomták a bélyegüket: amíg a cseh pártrendszer és a pártverseny mintázata is viszonylag jól megfeleltethető lett az érett nyugati demokráciákban tapasztaltaknak, addig Szlovákiában több ideológiailag konfúz, a klasszikus pártcsaládokba nehezen vagy egyáltalán nem besorolható, többé-kevésbé autoriter, nacionalista és/vagy populisták karakterű párt emelkedett ki; a politikai rendszert pedig tovább bonyolította a szokatlan összetételű koalíciók regnálása.³⁷

A vizsgálódást kelet-közép-európai kontextusba állítva – közelebről a visegrádi négyekre fókuszálva – az utóbbi két év parlamenti választásai látványos fordulatokat hoztak magukkal. Amíg a korábban nagyfokú stabilitást mutató magyar és cseh pártrendszert 2010-ben földcsuszamlásszerű változások rengették meg, addig a rendszerváltást követő bő egy évtizeden át rendkívül képlékenynek bizonyuló lengyel pártrendszer a 2005-ös választásoktól kezdve a konszolidáció egyértelmű jegeit mutatja.³⁸ Szlovákia annyiban különbözik az előző három államtól, hogy az elmúlt két évtizedben egyetlen olyan választás sem volt, amely ne járt volna jelentős hatással a pártrendszerre és ne eredményezett volna magas választói illékonytságot. Ugyanakkor, ha a pártok szintjén nem is, a blokkok esetében – mint láttuk – kimutatható egyfajta stabilitás.

Zárásként még két kérdést érdemes feltenni: 1. az utóbbi két év három választása hozott-e valamiféle közös, mindkét állam pártrendszerére jellemző fejleményt?; 2. az utóbbi évek fejleményei mennyiben bizonyulnak tartósnak a két állam pártrendszerében?

Ad 1. Bár a két állam pártstruktúrája meglehetősen eltérő képet mutat, a legutóbbi választásoknak legalább egy közös hozadéka van: mindkét parlamentbe bejutott egy-egy valamiféle *anti-establishment* karaktert mutató, a korrupciót köz-

³⁷ Így pl. 1994-1998 közötti kormányban a HZDS mellett jól „megfért” a szélsőbalos ZSR (Szlovák Munkásszövetség) és a szélsőjobboldali SNS. Az 1998-ban megalakuló kormány a „szivárványkoalíció” mintapéldája: a kereszténydemokratáktól (SDK) kezdve a centrista Polgári Egyetértés Pártján (SOP) át egészen a posztkommunistákig és a magyar pártig formálisan négy pártot tömörített magába, de ha figyelembe vesszük, hogy az SDK – mint a koalíció vezető pártja – maga is öt párt egyesülésével jött létre röviddel a választások előtt, akkor egy kilencpárti (!) kormányról beszélhetünk.

³⁸ Így pl. a 2005-ös, 2007-es és a 2011-es választás rendre ugyanazon két párt (PiS és PO) között dőlt el; az összevont választói illékonytság a 2001-es extrém 51,3-ról előbb 37,9-re (2005), majd 25-re (2007), végül pedig a posztkommunista térségben egyik legalacsonyabbnak számított 13,5-re (2011) csökkent

pontba állító párt – Csehországban a VV, Szlovákiában az OĽaNO –, amelyeket a koherens ideológia / program hiánya és a markáns vezetői szerep jellemez.

Ad 2. Csehország esetében a leginkább érdekfeszítő kérdés az, hogy az ODS és a ČSSD a jövőben képes lesz-e (sokadszor) visszaerősödni, illetve – előbbtől természetesen nem függetlenül – a két új párt képes lesz-e megőrizni a parlamenti pozícióját.³⁹ Szlovákiánál a rendkívül fragmentált jobboldal (sőt, általában a Smeren kívüli tér) jövője tűnik a legizgalmasabb kérdésnek: megtörik-e a közeljövőben a Smer szokatlan mértékű dominanciája, és/vagy képes lesz-e valamelyik párt a jobboldalról váltópárttá fejlődni?

Felhasznált irodalom

BÚTORA, Martin – GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – MESEŽNIKOV, Grigorij – SKLADONY, Thomas W. (szerk.): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2007

DEEGAN-KRAUSE, Kevin – HAUGHTON, Tim: *A Fragile Stability. The Institutional Roots of Low Party System Volatility in the Czech Republic, 1990-2009*. *Czech Journal of Political Science* 2010/3. 227-241. o.

DEEGAN-KRAUSE, Kevin – HAUGHTON, Tim (2012a): *The 2010 parliamentary elections in Slovakia*. *Electoral Studies* 2012/31. 222-225. o.

DEEGAN-KRAUSE, Kevin – HAUGHTON, Tim (2012b): *2012 Parliamentary Elections in Slovakia: The Building Blocs of Success*. <http://www.pozorblog.com/2012/03/2012-parliamentary-elections-in-slovakia-the-building-blocs-of-success/>

FÁBIÁN György: *A magyar választási rendszer kelet-közép-európai összehasonlításban*. *Politikatudományi Szemle* 1999/3. 107-126. o.

FITZMAURICE, John: *Politics and Government in the Visegrad Countries*. MacMillan Press Ltd. London, 1998

³⁹ A csehországi közvélemény-kutatások szerint a VV-től nagy arányban fordultak el a választók. A párt már alig egy évvel a 2010-es választások után az 5 %-os parlamenti küszöb alá zuhant; jelen tanulmány lezárásakor pedig az összes megkérdezettek között pedig mindössze 1 %-nyi támogatottsággal bír. Ld.: a STEM közvélemény-kutató intézet honlapján a 2012. májusi eredményeket: <http://www.stem.cz/clanek/2464>

GABAL, Ivan: The 2006 Parliamentary Elections in the Czech Republic: Continuity and Change. In: Bútorá et al. (szerk.) (2007) 67-79. o.

GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – MESEŽNIKOV, Grigorij (szerk.): Party Government in Slovakia: Experience and Perspectives. Bratislava, Institute for Public Affairs, 2004

GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – KRIVÝ, Vladimír: Electoral Behaviour – Persistent volatility or clear signs of consolidation? The case of Slovakia. In: Hloušek – Chytilík (szerk.) 2007. 79-106. o.

GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – KRIVÝ, Vladimír – BUTOROVÁ, Zora (): Výskum-voľičského správania na Slovensku. Bratislava, Institute for Public Affairs. 2010. http://www.ivo.sk/buxus/docs/Parlamentne_volby_2010/Prezentacia_vyskum_voli_cskeho_spravania.pdf

GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – MESEŽNIKOV, Grigorij (szerk.): Visegrad Elections 2010: Domestic Impact and European Consequences. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2011

HAMBERGER Judit: A rendszerváltás és az állam felbomlása Csehszlovákiában (1990-1992) 2004. In: Glatz Ferenc (szerk.): Proletárdiktatúrából a polgári demokráciákba (1989-1992). Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2004

HAMBERGER Judit: A cseh képviselőházi választások: eredmények és következmények. In: Magyar Külügyi Intézet Tanulmányok, 2010/13. <http://www.kulugyi-intezet.hu/pub/displ.asp?id=GTVFCH>

HANLEY, Seán: The consolidation of centre-right parties in the Czech Republic as an issue for comparative analysis. Czech Journal of Political Science 2010/2. 115-132. o.

HANLEY, Seán: Dynamics of new party formation in the Czech Republic 1996-2010: looking for the origins of a ‘political earthquake’. East European Politics 2012/2. 119-143. o.

HARTL, Jan: Czech Parliamentary Elections 2010. In: Gyárfášová – Mesežnikov (szerk.) 2011

HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: Cleavages in Contemporary Czech and Slovak Politics: Between Persistence and Change. Brno, Institute for Comparative Political Research. 2005. http://ispo.fss.muni.cz/uploads/2download/Working_papers/ispo_wp_2005_1.pdf

HLOUŠEK, Vít – CHYTILEK, Roman (szerk.): Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrad Group Countries. Democracy and Culture Studies Center, Brno, 2007

HLOUŠEK, Vít – ŠEDO, Jakub: Political parties and party system in the Czech Republic after 1989. Institute for Comparative Political Research. Brno, 2007. http://ispo.fss.muni.cz/uploads/2download/Working_papers/ispo_wp_2007_10.pdf

HORVÁTH Attila: Stabilization and Concentration in the Political Party Systems of the Visegrád Countries. 2008. In: Attila Ágh and Judit Kis-Varga (szerk.): New perspectives for the EU team presidencies: New members, new candidates and new neighbours. 'Together for Europe' Research Centre, Budapest, 2008

KÁRPÁTI János: Cseh és szlovák pártstruktúrák – eltérő koordináták. 1993. In: Bihari Mihály (szerk.): A többpártrendszerek kialakulása Kelet-Közép-Európában. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1993

KRAUSE, Kevin: The Czech Political Party System, Democracy, and the 1996 Elections. University of Notre Dame, Notre Dame (kézirat). 1996. <http://www.cla.wayne.edu/polisci/kdk/papers/avcr1996.htm>

KRIVÝ, Vladimír: The 2010 Parliamentary Elections in Slovakia: Basic Results and Trends. 2011. In: Gyárfášová – Mesežnikov (szerk.) 2011. 121-128. o.

MAREŠ, Miroslav: Czech extreme right parties an unsuccessful story. Communist and Post-Communist Studies 2011/4. 283-298. o.

PRIDHAM, Geoffrey: Democratic Consolidation in the Czech Republic: Comparative Perspectives after Twenty Years of Political Change. Czech Journal of Political Science 2009/4. 267-287. o.

RYBÁŘ, Marek: Party Politics and changing patterns of party competition in Slovakia. 2004. In: Gyárfášová – Mesežnikov (szerk.) 2004. 25-44. o.

ŠEDO, Jakub: Study of Volatility and Party System Transformation in the 2010 Election of the Czech Chamber of Deputies. World Political Science Review 2012/1.

UČEN, Peter: Competitive Lines in the 2010 Slovak Parliamentary Elections. In: Gyárfášová – Mesežnikov (szerk.) 2011. 79-96. o.